

conceptual intelligence on the implementation of this ideology with the comprehensive use of international legal acts and documents.

Key words: housing construction, city development strategy, city general plan, local self-government, city government, urban agglomeration, good governance.

УДК 342.7

Б. Я. КОФМАН

ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ

Досліджуються онтологічні та аксіологічні аспекти правової соціалізації як основи реалізації правового статусу людини і громадянина в місцевому самоврядуванні. Розглядаються питання взаємовідношення соціалізації і правової соціалізації, формування правового (загального і конституційного) статусу людини (особистості), роль правової активності особистості у формуванні її правового статусу, а також процесуально-нормативний зв'язок між правовою соціалізацією, правовим статусом та правовим станом людини. Особлива увага приділяється питанням реалізації соціалізації, правової соціалізації, формування правового статусу людини (особистості) на рівні місцевого самоврядування в межах територіальної громади, де фактично й відбуваються процеси її соціалізації та формування правового статусу і його реалізації в результаті свідомої соціальної практики.

Ключові слова: соціалізація, правова соціалізація, правовий статус людини і громадянина, правові стани людини, місцеве самоврядування, правова активність особистості.

Kofman Borys. Legal socialization as a basis for implementation of the legal status of human and citizen in local government

The ontological and axiological aspects of legal socialization as the basis for realizing the legal status of a person and a citizen in local self-government are explored. The questions of the relationship between socialization and legal socialization, the formation of the legal (general and constitutional) status of a person (personality), the role of legal activity of the individual in shaping his legal

© КОФМАН Борис Якович — кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник Інституту законодавства Верховної Ради України

status, as well as the procedural and normative connection between legal socialization, legal status and legal status of a person are considered. Particular attention is paid to the implementation of socialization, legal socialization, formation of the legal status of a person (personality) at the level of local self-government within the territorial community, where in fact the processes of its socialization and formation of legal status and its realization as a result of conscious social practice are taking place.

Key words: *socialization, legal socialization, legal status of a person and a citizen, legal status of a person, local self-government, legal activity of the person.*

Важливу конституюючу та прогностичну роль у становленні правової свідомості та правової поведінки особистості виконує її права соціалізація — тобто, процес засвоєння людиною системи правових знань, цінностей і норм, завдяки якому відбувається її успішна адаптація до суспільно-правового життя. У праксеологічному розумінні цей процес може бути виражений як процес включення індивіда в систему правовідносин даного суспільства на основі засвоєння всієї правової культури даного суспільства. Основу правової соціалізації, на думку В.М. Сирих, складають:

— засвоєння правових норм і заняття певної позиції по відношенню до цих норм (індивід — як суб'єкт, і, одночасно, об'єкт правової культури суспільства, з одночасною реалізацією процесу формування відповідних розумових нормативно-поведінкових стереотипів. — *Авт.*);

— оцінка безпосередньої реалізації норм в юридичній практиці, вироблення ставлення до правових інститутів і установ (індивід — як суб'єкт правової реальності та учасник комунікативної взаємодії в рамках локального соціуму, що веде до формування відповідної поведінко-діяльнісної системи особистості. — *Авт.*);

— засвоєння правової ідеології як системного науково обґрунтованого відображення правової дійсності в ідеалах, поняттях, принципах (спостерігається процес формування правової свідомості особистості, де індивід виступає не тільки як її носій, а й як її активний продуцент. — *Авт.*).

Звідси телеологічні домінанти правової соціалізації, як зазначає цей вчений, виявляються досягнутими тоді, коли

індивіди досягають такого типу поведінки, при якому вони хочуть діяти так, як вони повинні діяти як члени даного суспільства. Вони повинні бажати робити те, що необхідно для суспільства¹.

Отже, результатом правової соціалізації є системний комплекс наслідків, що безпосередньо впливають на людину та роблять її свідомим членом людської спільноти, а саме:

а) сприйняття індивідом частини культурно-правової спадщини, яка актуальна не тільки для його соціальних інтересів, а й в цілому для суспільно-історичного процесу, суб'єктом якого він є (індивід як суб'єкт сприйняття історико-правового досвіду і доробку людської цивілізації. — *Авт.*);

б) залучення індивіда до регламенту життєдіяльності своєї соціальної групи (індивід як суб'єкт-об'єкт відповідного суспільного порядку та його цілеспрямованого впливу. — *Авт.*);

в) поява т. зв. «правового передчуття», коли людина починає проявляти негативне ставлення до будь-яких відхилень від діючих соціально-правових установок і бере участь в протистоянні деструктивним силам, дії яких спрямовані проти сформованого громадського порядку (індивід як суб'єкт-сепаратор суспільних відносин і оцінювач соціальної дійсності. — *Авт.*);

г) отримавши необхідні правові вміння і навички врегулювання відносин з іншими членами суспільства, людина може не тільки продуктивно взаємодіяти з ними, а й закріплювати, змінювати або навіть підвищувати свій соціальний (в тому числі й правовий) статус, модус, стан, — успішно виконуючи вказану їй соціальну роль (індивід як суб'єкт комунікації та активний суб'єкт створення, зміни та реалізації свого соціального статусу, модусу, стану через формування своєї індивідуальної правової свідомості. — *Авт.*);

г) наявність уявлень про право веде до пізнання права особистістю та виникнення у неї можливості користуватися відповідними правовими нормами для реалізації своїх інтересів, життєвих устремлінь, настанов і потреб, тобто до реалізації свого правового статусу — комплексу прав, свобод і обов'язків,

що встановлені в законодавстві (індивід як суб'єкт-активний користувач свого правового статусу. — *Авт.*).

Отже, процес правової соціалізації виступає предикатом впливу права на особистість (в загальнофілософському аспекті. — *Авт.*), функціональною складовою, організаційно-нормативним компонентом, важливим елементом правового регулювання (в нормативному аспекті. — *Авт.*), та викликає до життя відповідну зворотну реакцію людини на такий вплив шляхом, по-перше, відповідної моделі (позитивної, негативної, індіферентної) правової поведінки, а, по-друге, шляхом функціональної реалізації наданих людині правом (законодавством) прав і обов'язків в рамках її правового статусу.

Питаннями правової соціалізації людини (особистості) займалися С.С. Алексєєв, В.Г. Афанасьєв, М. Вебер, Е. Дюркгейм, В.М. Кудрявцев, В.П. Казімирчук, М.П. Орзіх, Т. Парсонс, Т.О. Радченко, Г. Роше, Т.І. Соловійова, О.В. Сурілов та ін. представники філософської, соціологічної та юридичної науки.

У структурному розумінні правова соціалізація виступає як складова єдиного процесу соціалізації. Соціалізація — це освоєння культури (норм, цінностей, ідей, правил, поведінки і стереотипів розуміння) спільноти. Вона не тільки пов'язана з розвитком особистості, а й є своєрідним духовним кодуванням людини, виробляючи у неї типові (тобто такі, що добре розпізнаються і прогнозовані) соціальні реакції і форми активності. Функціональне значення такої ситуативної сепарації, міститься в тому, що формування здібностей, навичок і знань індивіда дає можливість підготувати людей до контактів з іншими членами локального соціуму, їх тісного співіснування, забезпечити їх майбутню комунікативну взаємодію та взаєморозуміння.

Найбільш глибокі доктринальні розробки соціалізації містяться в працях представників соціологічної науки. Так, відомий соціолог М. Вебер, акцентуючи увагу на конкретній особистості, виділяє в рамках цього поняття соціалізацію асоціативну, переважно добровільну, і соціалізацію інституційну, здійснювану через впровадження в особистість прийнятих

суспільством норм за допомогою соціального заохочення і примусу². Отже, в основу процесу соціалізації ставиться особистість та її індивідуальна свідомість, що відчуває вплив оточуючого соціуму та реагує на такий вплив за допомогою формування чи модифікації своєї індивідуальної поведінки.

Такий підхід підтверджується позицією Т. Парсонса, який розуміє соціалізацію як процес функціональної адаптації індивіда, тобто пристосування його існування та життєдіяльності в умовах соціуму за рахунок побудови відповідної поведінки. Така поведінка формується залежно від виконання суб'єктом конкретної соціальної ролі³.

Інший відомий представник соціологічної доктрини Е. Дюркгейм також акцентує увагу на суб'єктному факторі соціалізації, але пріоритет надає її спадковості, пов'язуючи поняття «соціалізація», насамперед, з проблемами функціонування колективної свідомості, і, перш за все, з передачею від покоління до покоління соціальних норм і традицій⁴.

Крім того, слід наголосити, що більшість сучасних соціологів розглядають соціалізацію як процес взаємодії між індивідами, що розвивають в суспільстві власні стратегії (індивідуальний критерій. — *Авт.*), і прийнятими суспільством системами норм і цінностей (колективний критерій. — *Авт.*). Так, Г. Роше визначає соціалізацію як «процес, в ході якого людина сприймає і засвоює соціокультурні елементи свого середовища, інтегрує їх в структуру своєї особистості під впливом значущих соціальних факторів і таким чином пристосовується до соціального оточення, серед якого їй доводиться жити»⁵. Тобто тут йдеться про складний та суперечливий процес взаємодії та пристосування конкретної людини до моральних надбань локального соціуму (групи), завдяки чому їй буде забезпечений оптимальний режим існування та функціонування в локальній спільноті.

Отже, з одного боку, соціалізація дозволяє індивіду придбати комунікаційно-інформаційний досвід, необхідний йому, щоб ефективно функціонувати в суспільстві, яке його виховало (інформаційно-діяльнісний критерій. — *Авт.*), а з іншого —

вона же вчить його використовувати такий багаж відповідно до своїх інтересів та зобов'язань, що несе індивід в суспільстві (індивідуально-поведінковий критерій. — *Авт.*). З цією метою, зокрема, індивід повинен навчитися певним правилам поведінки, властивим його соціальній групі (поведінково-групові настанови. — *Авт.*), засвоїти прийняті в ній побутові навички (побутові настанови. — *Авт.*), харчові пристрасті (харчові настанови. — *Авт.*), адаптуватися до життя в певному кліматичному поясі, що становить географічне середовище проживання його групи (кліматично-географічні настанови. — *Авт.*). Для того щоб відчувати себе адекватно і комфортно серед членів своєї групи, йому необхідно органічно, іноді аж до автоматизму, засвоїти сукупність притаманних цій групі норм, цінностей, символів, моделей поведінки, традицій і ідеологій (аксіологічно-груповий критерій. — *Авт.*). Крім того, в процесі соціалізації індивід здійснює соціальну самоідентифікацію, тобто знаходить можливість показати членам своєї і чужих груп, що він розділяє цінності, традиції і поведінкові моделі своєї групи і не поділяє чужих⁶ (аксіо-телеологічний критерій. — *Авт.*).

Отже, в процесі соціалізації людина, по-перше, вступає в комунікативну взаємодію з колективом людей, що її оточують (на практиці — це насамперед група людей, що мешкають з нею на відповідній території, тобто в рамках територіальної громади — така група людей і є територіальною громадою, причому в її різному кількісно-якісному вимірюванні — а) мікрогромада (родина, друзі, шкільний клас); мезогромада (трудова колектив тощо); макрогромада (сукупність жителів села, селища, міста); по-друге, людина сама активно діє в такому локальному соціумі, вбираючи від його членів та від нього в цілому відповідні поведінкові настанови, що базуються на колективно-індивідуальних інтенціях, інтересах, устремліннях і потребах, що мають насамперед екзистенційну природу і спрямованість. Звідси локальний соціум можна визначити як основний соціальний простір, в якому здійснюється соціалізація людини (особистості), тобто такий простір, де вона набуває

знання про соціум, основоположні тенденції його функціонування, основні вимоги до людини щодо знаходження в такому соціумі, а також ознак особистості — людини, що вже сприйняла відповідні соціальні цінності та настанови та є активним учасником суспільної взаємодії, а отже й суспільних відносин, деякі з яких, зважаючи на їх особливу важливість для соціуму і держави, своєю чергою, регламентуються й регулюються правовими нормами.

Звідси правова соціалізація, як важливий вид і сегмент загальної соціалізації, відіграє велику комунікативну роль у взаємодії та побудові оптимальних відносин між людиною і правом. На думку Ю.І. Гревцова, головним призначенням правової соціалізації є прищеплення особистості навичок в орієнтуванні не тільки в тих сферах права, де необхідно обмежувати і стримувати себе, але і в тих, де важлива ініціатива і активність; підготовка її до виконання тієї чи іншої соціальної ролі в юридичній сфері⁷. Тобто можна констатувати, що тут йдеться не стільки про правову поведінку особистості, скільки про її правове життя в рамках соціуму та в умовах його державної організації — існування в умовах права та держави, що таке право народжує. Тому можна погодитися з автором, що правова соціалізація — це дійсно багатогранний, складний процес опосередкованої взаємодії людини з правовою культурою, правовими цінностями, інститутами і нормами суспільства, що знаходиться на певному рівні правового розвитку. В ході такої взаємодії людина поступово опановує навички оперування правовими категоріями і поняттями, самостійного орієнтування і дії в юридичному середовищі в рамках тієї або іншої соціальної ролі і в інтересах досягнення бажаної мети (мобілізації можливостей права в інтересах власного розвитку), включаючи самостійний вплив на соціально-правове середовище з метою його позитивного перетворення⁸.

Вважаємо, що такий доктринальний підхід має суттєвий методологічний потенціал, бо, по-перше, характеризується багатоплановим підходом; по-друге, відрізняється не тільки

поліоб'єктністю, а й різнорівневим підходом до розуміння самого процесу соціалізації.

Отже, цей автор фактично:

а) поширює процес правової соціалізації на весь правовий простір, що існує у соціумі та державі;

б) акцентує увагу на ролі конкретної особистості в цьому процесі;

в) наголошує на її не тільки пасивній формі поведінці, а й на ініціативній та активній правовій поведінці, тобто на поведінці щодо самочинного виконання та використання правових настанов, шляхом здійснення відповідної поведінки, що прямо вказана в таких настановах;

г) пов'язує призначення правової соціалізації з необхідністю виконання особистістю відповідних рольових позицій в соціумі, що передбачені в правових нормах та реалізуються в правовій сфері;

г) вказує, що процес правової соціалізації є по своїй суті процесом навчання особистості правовим засадам організації соціуму і держави;

д) констатує, що завдяки такій формі соціалізації особистість навчається самостійно орієнтуватися і діяти в юридичному середовищі;

е) більш того, особливо відмічається, що вона навчається існувати і діяти в рамках тієї або іншої соціальної ролі (учень, студент, робітник, член родини, територіальної громади, член громадської організації, політичної партії тощо);

є) робить висновок, що завдяки такій творчій поведінці особистості досягається бажана мета правової соціалізації — мобілізація можливостей права в інтересах власного розвитку;

ж) звертається увага, що частиною такої мети є самостійний вплив особистості на соціально-правове середовище з метою його позитивної трансформації.

Водночас необхідно враховувати, що телеологічна домінанта правової соціалізації має високий рівень філософського супроводження і забезпечення, бо саме тут здійснюється заміна зовнішньої обов'язковості права, заснованого на примусі,

на внутрішню обов'язковість права, в основі якої лежать нормативні соціально-правові установки. Тобто тут маємо справу зі складними процесами трансформації права із зовнішнього фактора, що має місце в соціумі, у складну внутрішню потребу людини (із всіма складовими та критеріальними ознаками такої трансформації, що відбувається в рамках локального соціуму). Більш того, слід наголосити на тому, що такі позитивні соціально-правові установки є найважливішим внутрішнім джерелом правової активності індивіда (людини, особистості) і виражаються в принциповій духовній спрямованості на цінності правової культури суспільства.

Отже, можна вважати, що в процесі правової соціалізації здійснюється вплив об'єктивних факторів юридичної дійсності на суб'єктивне індивідуальне мислення та свідомість особистості, з метою сприйняття нею правових цінностей (ідей, концепцій, принципів, норм тощо).

У більш широкому, онто-гносеологічному розумінні, спостерігається більш складний процес, що побудований на феноменології інтерсуб'єктивності, як властивості досвіду про світ різних суб'єктів, що є пов'язаним з об'єктивністю, незалежністю цього досвіду від особистісних особливостей і ситуацій. Проблема інтерсуб'єктивності виникає як спроба відповісти на питання, як індивідуальна свідомість виходить до досвіду іншого «Я» і через це — до універсального горизонту досвіду⁹. Отже, в розрізі проблематики, що нами досліджується, виникає складний, спочатку хаотичний, а потім системноутворюючий комплекс соціальних явищ, який базується на складній взаємодії їх об'єктивної та суб'єктивної природи — так, право, його норми, принципи, правові аксіоми, презумпції, фікції тощо, виступають в суспільстві в ролі об'єктивного явища, що цілеспрямовано впливає на індивідуальну правосвідомість особистості, що має суб'єктивний характер та модифікує його відповідно до правових приписів. У цьому контексті правосвідомість особистості починає відображати правові настанови, що мають об'єктивний характер — точніше, є об'єктивованими, бо спочатку, на етапі формування права, правової норми як

правила соціальної поведінки, соціальні відносини мають суто суб'єктивний характер, позаяк відображають тільки волю їх учасників, і тільки потім, — коли такі відносини актуалізуються та набувають відповідної важливості, а потім і обов'язковості для соціуму, шляхом їх визнання або санкціонування державою, вони набувають об'єктивного характеру. Отже, можна стверджувати, що в процесі правової соціалізації будується та проявляється складний процесуально-процедурний ланцюжок, що має глибоке філософське коріння та який можна відобразити наступним чином:

- від суб'єктивного прояву волі до виникнення права, правової норми, що набуває об'єктивного характеру,
- її наступного телеологічного впливу на суб'єктивну правосвідомість особистості,
- та як результат — правомірну суб'єктивну поведінку особистості, що відповідає об'єктивним правовим приписам.

Якщо застосувати наведені положення до ролі і значення правової соціалізації як основи реалізації правового статусу людини і громадянина, то тут процесуальний ланцюжок може бути продовжений, бо правовий статус людини і громадянина, як сукупність прав, свобод і обов'язків людини (особистості), закріплених в законодавстві конкретної держави (загальний правовий статус) чи сукупність прав, свобод і обов'язків людини (особистості), закріплених в конституції конкретної держави (конституційно-правовий статус) — виступають як нормативне підґрунтя правової соціалізації, що не тільки створює умови для її здійснення, а й містить відповідні організаційні і нормативно-правові механізми, що гарантують реалізацію такого статусу. Безперечно, в цьому процесі велике значення має соціальна активність особистості, а також її внутрішня мотивація для реалізації потенційних можливостей, що створені правом та містяться в конституційно-правовому і загальному правовому статусі людини (особистості).

Звідси можна говорити про наявність в процесі правової соціалізації складного конгломерату соціальних, індивідуальних, групових, класових, релігійних, національних, історичних,

географічних, біологічних, психічних, психологічних та ін. інтересів, що продукує людина (особистість) під впливом її взаємовідносин з соціумом і впливом держави на її правосвідомість за допомогою права — результатом виступає модифікована у відповідності до правових приписів правомірна поведінка людини (правова соціалізація відбувалась з позитивним результатом. — *Авт.*) або формування і прояв антиправової (нігілістичної або антагоністичної) поведінки людини (особистості) (правова соціалізація відбулася з негативним результатом. — *Авт.*).

Водночас необхідно наголосити на тому, що в обох випадках людина (особистість) має нормативні можливості для реалізації свого правового статусу, встановленого Конституцією і законодавством, бо саме правова соціалізація виступає в якості «запускаючого механізму», нормативно-соціального трампліну для початку відповідної профільної діяльності людини (особистості) в правовій сфері.

Цей процес не тільки ускладнюється, а й верифікується тим, що кожна особистість виступає в ньому у трьох основоположних соціальних ролях-станах, які визначають її первинну біологічну, опорну соціальну та набуту правову характеристики, а саме — людина, особистість, громадянин, — причому на кожен з них впливає соціалізація взагалі та правова соціалізація як її специфічна та об'єктивно необхідна форма.

Виходячи з цього, слід зазначити, що правовий стан особистості, який визначається теоретиками права як встановлені нормами права або передбачені в правових моделях юридично значимі властивості або системні властивості людини, що в певний момент або період часу зумовлюють виникнення та (або) дозвіл або можливість виникнення та (або) зміни правової ситуації¹⁰ — є фактично універсальним поняттям, що одночасно дає розуміння ступеня розвитку правової соціалізації та є показником розвитку правового статусу людини (особистості) у її багатогранних відносинах з державою, що здійснюються за допомогою права.

Тому, розглядаючи людину (особистість) як суб'єкт-об'єкт правової соціалізації, ми повинні одночасно розглядати в такій

якості й інші її характеристики, тобто як людини і громадянина (і залежно від виду політико-правового зв'язку з державою — іноземного громадянина, апатрида, біпатрида, біженця тощо, причому у зв'язку з відповідним правовим статусом, що встановлений конституцією і законодавством відповідної держави), що постійно та без винятку супроводжують людину (особистість) в її життєдіяльності в державно організованому соціумі.

Саме в цьому контексті необхідно зазначити й таке положення, що має суттєву телеологічну наповненість та визначає стратегічний результат правової соціалізації. У своєму гносеологічному розумінні позитивна правова активність є результатом засвоєння людиною правових вимог, перетворення їх на звичку і потребу дотримуватися закону. Але тут треба розуміти, що формування потреби дотримуватися закону не є основоположною рисою позитивної правової активності, за її допомогою людина насамперед формує свої можливості для реалізації правового статусу, що їй наданий законодавством.

Для з'ясування внутрішніх процесів, що впливають на поведінку людини, має важливе значення вивчення механізмів формування правового атитюду. Атитюд (англ. attitude — ставлення, установка) — це внутрішній стан готовності людини до дії, що передує її поведінці¹¹. Атитюд формується на підставі попереднього соціально-психологічного досвіду, на усвідомленому і неусвідомленому рівнях та регулює поведінку людини.

Атитюди людини можуть бути правові (правомірні й неправомірні). Тому обґрунтованим тут є підвищений інтерес до особливостей правового виховання людини, формування її активної життєвої позиції не тільки філософії права, а й низки інших галузевих наук. Бо одним з основних регуляторів поведінки людей є їхні атитюди. До найзагальніших факторів, що впливають на формування правового атитюду, можна зарахувати: рівень розвитку суспільної правосвідомості, систему духовних цінностей суспільства, наявну правову систему і низку інших, адже неможливо достеменно передбачити, що саме вплине на людину за тих чи інших умов.

Разом з тим слід наголосити на великому формотворчому поведінковому і нормотворчому потенціалі зазначених правових атитюдів — саме через їх прояв у соціальній практиці формуються поведінкові настанови людини та здійснюється нормативізація суспільних відносин, їх нормування і наступне нормопроекування з нормотворенням, що є важливими не тільки для конкретної людини (особистості), а й для людської спільноти, насамперед локального суспільства, на рівні якого відбувається життєдіяльність конкретної людини і реалізуються всі її життєві інтенції, атитюди, інтереси, потреби, устремління, тобто, фактично реалізується її правовий статус в залежності від її правового стану.

Звідси суттєво зростає роль і значення простору місцевого самоврядування, бо саме він виступає природним соціальним простором формування атитюдів людини — сфера місцевого самоврядування функціонує на рівні існування локального соціуму та в її межах існує, функціонує та розвивається локальна людська спільнота — територіальна громада. Саме в межах територіальної громади людина проявляє свої інтенції, продукуючи та усвідомлюючи свої інтереси, життєві устремління і потреби, отже, формуючи свої різнопланові та різнорівневі атитюди.

Тут є цікавим, що в процесі своєї життєдіяльності в рамках територіальної громади людини формує різнопланові інтереси і потреби, що викликають до життя атитюди не тільки правового, а й позаправового характеру, тобто такі, що є пов'язаними з реалізацією суспільних відносин, що знаходяться за рамками нормативно-правового регулювання держави та проявляються скоріше в рамках громадянського суспільства, як відповідь такого суспільства на ненормативні інтенції людини.

Отже, можна стверджувати, що в рамках територіальної громади, що функціонує на рівні місцевого самоврядування, здійснюється не тільки продукування нормативних атитюдів, а й ненормативних, практична реалізація яких веде до різних наслідків — нормативні дії здійснюються в рамках держави, за рахунок державно-правових регламентації і регулювання, і мають правові наслідки, ненормативні ведуть до виникнення

соціальних відносин, реалізації відповідних інтересів і потреб, що мають ненормативну природу та розташовані в межах громадянського суспільства.

В процесі здійснення нормативних атиюдів, своїми конкретними діями, людина реалізує свої права, свободи і обов'язки — тобто реалізує свій правовий статус. Це є вельми важливим висновком, бо слід розуміти, що конкретні дії людини щодо реалізації свого правового статусу, включаючи її конституційно-правовий статус, реалізуються в рамках територіальної громади в якості її члена — жителя відповідної території держави (незалежно від наявності у людини будь-якого правового стану — громадянства, іноземства, безгромадянства, біженства тощо) на рівні місцевого самоврядування. Звідси саме місцеве самоврядування є нормативним простором, в якому переважно реалізується правовий статус людини на території держави. Вважаємо, що на прямий зв'язок з державою людина-громадянин виходить тільки в декількох випадках, що передбачені Конституцією України¹² — у відносинах громадянства; у відносинах, що стосуються власності та її правового оформлення; при виконанні обов'язку щодо захисту Батьківщини. Всі інші правовідносини, що так чи інакше стосуються конституційного та загального, галузевого, індивідуального правового статусу людини і громадянина, здійснюються в рамках місцевого самоврядування.

Більше того, саме в рамках місцевого самоврядування людина відчуває на собі вплив права, вона реагує на цей вплив шляхом вироблення і формування відповідних нормативних установок в індивідуальній, а потім й груповій та колективній поведінці. Отже, сфера місцевого самоврядування виступає й як основна сфера правової соціалізації людини.

Основою правової соціалізації людини стає її громадянська ініціатива, активність конкретної особистості в сфері користування наданих прав і свобод. Тобто, чим активніша людина в межах територіальної громади на рівні місцевого самоврядування, тим вона активніша у використанні свої прав і свобод — а, отже, тим вона є більше соціалізованою в рамках розуміння

права, обізнаною в його нормативному змісті та в можливостях його використання для вирішення своїх інтересів, досягнення своїх життєвоважливих (екзистенційних) устремлінь, реалізації своїх потреб.

Враховуючи низку факторів інституційної та конституючої властивості:

а) локальний характер прояву і формування інтенцій, інтересів, устремлінь, потреб людини;

б) можливості безпосередньої реалізації нормативних настанов в рамках локального соціуму;

в) знаходження на цьому ж локальному рівні відповідного матеріального або ідеального продукту чи послуги для задоволення інтенцій, інтересів, устремлінь і потреб людини, — саме місцеве самоврядування є найбільш оптимальним простором для правової соціалізації людини.

Правову активність громадян, можна визначити як енергійну діяльність в сфері права і правових відносин. Водночас багато представників юридичної доктрини визначають наявність у такій активності не тільки позитивних, але й негативних рис. Наприклад, В. О. Затонський визначає правову активність як «інтенсивну діяльність особи в сфері права, одну з форм юридичного буття людини, специфічну форму життєдіяльності, що неминуче включає тіньовий, негативний сектор»¹³.

Вважаємо, що таким чином фахівці наголошують на суто психологічному, внутрішньо детермінованому характері такої правової активності людини, що може привести й до негативних наслідків, у вигляді відповідних правопорушень, що є пов'язаними з фетишизацією права, з зловживанням правом або з правовим нігілізмом.

Разом з тим слід відмітити, що позитивна правова активність людини характеризується низкою критеріальних ознак, що напряму мають відношення до сфери місцевого самоврядування, і до яких можна віднести такі:

— по-перше, це має бути завжди вільна правомірна поведінка. Свобода вибору варіантів такої поведінки є необхідною умовою і невід'ємною властивістю людини; більш того, тільки

при її наявності можливо нормальне існування особистості, розкриття всіх її творчих можливостей. На думку академіка В.С. Нерсисянца, «без вільних індивідів, без прав і свобод людини неможливо і саме право як таке. Адже право як необхідна форма свободи взагалі можливо і має сенс лише при наявності вільних і незалежних індивідів — суб'єктів права»¹⁴. Такий стан свободи формується й реалізується тільки в умовах місцевого самоврядування, що виступає могутнім стимулом демократичної правової державності.

— по-друге, аналізована категорія характеризується активною взаємодією з правом, яка проявляється в систематичній участі в правотворчій діяльності публічної влади через реалізацію кожним свого суб'єктивного права обирати і бути обраним. Наявність на рівні місцевого самоврядування всіх можливих моделей демократичної участі людини в управлінні суспільними справами через механізми безпосередньої, представницької, партисипаторної, деліберативної, агрегативної, агональної демократії активно впливає на колективну свідомість членів територіальної громади й формує відповідний рівень їх правової соціалізації.

— по-третє, правова активність полягає в психологічній готовності до реалізації права на рівні сформованої позитивної установки. Виходячи з того, що такі установки формуються як результат комунікативної взаємодії в рамках територіальної громади, місцеве самоврядування є іманентним елементом механізму правової соціалізації. У соціально активної особистості повинна бути внутрішня переконаність підкорятися вимогам позитивного права добровільно, за внутрішнім переконанням. володіючи, перш за все, внутрішньої обов'язковістю, право здатне впливати на поведінку людини і тим самим закріплювати необхідний порядок в суспільстві (І.В. Тепляшин)¹⁵. Дійсно, даний елемент є немислимим без наявності в суспільстві відповідної загальної та правової культури, правосвідомості, правового виховання та правової освіти — а всі наведені елементи можна реалізувати тільки в локальному соціумі в межах територіальної громади на рівні місцевого самоврядування.

— по-четверте, правова активність тісно пов'язана з аксіологічного спрямованістю права, тому будь-яка активність особистості повинна порівнюватися з загальнолюдськими цінностями. Розуміння таких цінностей приходить спочатку на етапі соціалізації особистості, а потім й правової соціалізації, причому на рівні місцевого самоврядування.

— по-п'яте, правова активність немислима без відновлення соціального оптимізму більшості населення, втрата якого, на жаль, є однією з найтяжчих втрат всіх останніх років завдяки пострадянському минулому і глибокій кризі в економіці, політиці, ідеології, що супроводжує процеси конституювання незалежної державності. Дійсно, відновлення в суспільстві високого морально-психологічного тону, відродження у людей впевненості в завтрашньому дні, задоволеність людей своїм матеріальним становищем, правовою захищеністю, відносинами з органами влади і місцевого самоврядування, професійною діяльністю, сімейним станом, особистим здоров'ям можливо тільки в процесі загальної і правової соціалізації, що супроводжуються активними процесами реформування всіх сфер державного і суспільного життя, що проявляються, насамперед, в рамках територіальної громади на рівні місцевого самоврядування. Успіхи саме в наведених сферах будуть позначати позитивний рівень правової соціалізації та детермінувати внутрішню мотивацію на соціально-правову активність людей за місцем їхнього проживання в рамках територіальної громади.

Отже, відмічені ознаки правової активності є напрямними орієнтирами в процесі правової соціалізації, що здійснюється насамперед в рамках місцевого самоврядування.

В рамках правової соціалізації, що базується на правовій активності людини, проходять складні і суперечливі процеси реалізації нею свого конституційно-правового і загального правового статусу саме на рівні місцевого самоврядування і в межах територіальної громади.

Вказані процеси мають велике аксіологічне та інституційне значення, здійснюючи безпосередній вплив на процеси фор-

мування правової державності, створення ліберально-демократичної моделі співвідношення права і держави, побудови національної моделі місцевого самоврядування — причому в рамках зазначених процесів вони характеризуються транспарентністю та результативністю.

1. Сырых В.М., Лазарев В.В. Социология права. Москва, 2001. С. 112–113. 2. Вебер М. Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990. С. 244. 3. Parsons T., Bales R. Family, Socialization, and Interaction Process. Giencoe, 1955. P. 194. 4. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. Москва: Наука, 1991. С. 127. 5. Цит. по: Sirois M., Eheault K, Dufort N. Individu et societe. Introduction a la sociologie / 2 ed. Montreal-ParisCasablanca, 1998. P. 149. 6. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания. Москва: Медиум, 1995. С. 123. 7. Гревцов Ю.И. Социология: учебник. Санкт-Петербург, 2003. С. 116. 8. Там само. 9. Интерсубъективность. *Новая философская энциклопедия*. URL: <https://iphlib.ru/greenstone3/library/collection/newphilenc/document/HASH44342313953cffcc43a844> 10. Груздев В.В. Правовое состояние личности как субстанциональное и функциональное правовое явление. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoe-sostoyanie-lichnosti-kak-substantsionalnoe-i-funktsionalnoe-pravovoe-yavlenie>. 11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. М. Білоножко [та ін.]; Ін-т укр. мови НАН України, Ін-т мовознав. НАН України, Всеукр. т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка. Київ: Дніпро, 2009. С. 36. 12. Конституція України 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 41. Ст. 130. 13. Затонский В.А. Правовая активность граждан как форма проявления правовой жизни. *Правовая жизнь в современной России: теоретико-методологический аспект* / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. Саратов: Из-во Саратов. акад. права, 2005. С. 373. 14. Нерсисянц В.С. Юриспруденция: Введение в курс общей теории права и государства. Москва, 2000. С. 156. 15. Тепляшин И.В. Правовая активность граждан в условиях становления правового государства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Екатеринбург, 2002. С. 12.

Kofman Borys. Legal socialization as the basis for realizing the legal status of a person and a citizen in local self-government

The ontological and axiological aspects of legal socialization as the basis for realizing the legal status of a person and a citizen in local self-government are explored. The questions of the relationship between socialization and legal socialization, the formation of the legal (general and constitutional) status of a

person (personality), the role of legal activity of the individual in shaping his legal status, as well as the procedural and normative connection between legal socialization, legal status and legal status of a person are considered. Particular attention is paid to the implementation of socialization, legal socialization, formation of the legal status of a person (personality) at the level of local self-government within the territorial community, where in fact the processes of its socialization and formation of legal status and its realization as a result of conscious social practice are taking place.

It is proved that within the framework of legal socialization based on human legal activity complex and contradictory processes of its implementation of its constitutional-legal and general legal status are at the level of local self-government and within the territorial community.

The emphasis is on the fact that the result of the existence of a social conglomerate of social, individual, group, class, religious, national, historical, geographical, biological, psychological, psychological, etc. in the process of legal socialization. the interests produced by a person (personality) under the influence of its relationship with society and the influence of the state on its legal consciousness through the right, — the lawful behavior of a person (if legal socialization took place with a positive result), modified in accordance with legal requirements, advocated or the formation and manifestation of an anti-legal (nihilistic or antagonistic) behavior of a person (personality) (if legal socialization took place with a negative result).

The indicated processes have a great constitutive and institutional significance, having a direct influence on the processes of formation of legal statehood, the creation of a liberal-democratic model of the relation of law and state, the construction of a national model of local self-government — and, in the framework of these processes, they have a multiplicative effect and effectiveness.

Key words: socialization, legal socialization, legal status of a person and a citizen, legal status of a person, local self-government, legal activity of the person.